

CRUCIADA A PATRA ȘI DETURNAREA SENSULUI EI

Preot dr. Ion Alexandru Mizgan

THE TRANSFORMATION OF THE MEANING IN THE FORTH CRUSADE

Abstract The young Giovanni Lotario, future Pope Innocent III, was born in Anagni in 1160. He was promoted to the rank of cardinal by Pope Clement III, his uncle. In 1198 he was elected pope, being animated by the desire to impose over the whole Christendom the suzerainty of the city of Rome. He preached the Fourth Crusade with a lot of enthusiasm and when the Constantinople has been conquered and plundered by the Western cavaliers in 1204, he imposed the supremacy of the Church of Rome in the capital of the Byzantine Empire. He took hold of the reorganization of the Byzantine Church under the authority of the bishops that depended of Rome. Following the Fourth Crusade, Pope Innocent III began the policy of forced submission of the Eastern Church.

Keywords: Lotario, the Fourth Crusade, Western crusaders, Constantinople

Papa Inocențiu al III-lea – scurte repere biografice

Giovanni Lotario, viitorul papă Inocențiu al III-lea, s-a născut la Anagni¹ în 1160 sau 1161, într-o vreme în care Biserica Apuseană era angajată în luptă pe trei fronturi: recâștigarea Țării Sfinte², lupta împotriva ereziilor³ și propria ei purificare⁴. El se trăgea dintr-o familie nobilă italiană, Conti, tatăl său fiind Trasimondo de Conti, conte de Segni, iar mama lui se numea Clarina⁵ și se

¹ John Godfrey, 1204 A Unholy Crusade, Oxford University Press, Oxford New York Toronto Melbourne, p. 32.

² Era perioada în care cruciadele se bucurau de multă trecere în fața creștinilor occidentali care se implicau cu mult entuziasm în campaniile militare de eliberare a Locurilor Sfinte.

³ E vorba de cruciadele îndreptate împotriva albigenezilor și catarilor care au tulburat profund viața Bisericii Apusene. A se vedea lucrarea lui J. Derek Holmes și Bernard W Bickers: „A Short History of the Catholic Church”, Burns & Oates, Wellwood, Tunbridge Wells, 1984, p. 84-86.

⁴ Joseph Gill, Byzantium and the Papacy: 1198-1400, Rutgers University Press, New Brunswick, New Jersey, 1979, p. 9.

⁵ John Godfrey, op. cit., p. 32.

trăgea și ea dintr-o veche familie romană, Scotti⁶. Istoria nu a consemnat mai multe informații despre anii copilăriei viitorului papă.

Tânărul Giovanni Lotario a studiat teologia la Paris, în timpul lui Petru de Corbeil⁷. În calitate de student a vizitat Anglia, făcând un pelerinaj la mormântul lui Thomas Becket de Canterbury⁸. Mai târziu, a studiat și dreptul la Bologna⁹, unul dintre profesorii lui fiind vestitul Uguccio de Ferrara¹⁰. Întors la Roma, el a devenit canonic, iar la vârsta de 30 de ani a fost promovat cardinal de unchiul său, papa Clement al III-lea, fiind titular la biserica Sfinții Serghie și Vah, pe care a început să o restaureze și să o înfrumusețeze. Era un canonist de marcă, dar în timpul cât a fost cardinal nu a participat prea mult la viața publică, ci era înclinat spre studiu și meditație, scriind tratate de teologie, cum au fost cele intitulate *Asupra disprețului pentru lume* și *Misterul sacru al altarului*.¹¹ Între tratatele sale mult apreciate se numără și cel intitulat „*Contemplarea lumii*”¹².

Cu puțin timp înainte de moartea sa bătrânul papă Celestin al III-lea a propus lui Ioan Colonna¹³, să fie succesorul lui. Se spune că papa Celestin chiar a sugerat abdicarea în favoarea lui Colonna, dar colegiul cardinalilor nu a vrut să audă de aceasta¹⁴. Cardinalii voiau mai mult un om de stat decât un geniu religios. La moartea lui Celestin al III-lea, survenită la 8 ianuarie 1198¹⁵, cardinalii au ales pe tânărul Lotario Giovanni, în vârstă de 37 de ani, ca succesor al acestuia. În ochii cardinalilor Lotario părea omul capabil să restaureze puterea politică a papalității atât în Italia cât și peste Alpi, să apere drepturile religioase împotriva puterii seculare și să combată ereziile periculoase pentru viața Bisericii.

Cardinalii au știut că el era un om energic, ambițios și dornic să afirme autoritatea papalității și în sfera seculară. Astfel la 22 februarie 1198 el a fost

⁶ Antony Bridge, *The Crusades*, London, 1980, p. 229.

⁷ Petru de Corbeil a fost unul dintre cei mai renumiți profesori de teologie ai timpului său.

⁸ Eamon Duffy, *Saints & Sinners. A History of the Popes*, Yale University Press, 1997, p. 110.

⁹ Gheorghe G. Stănescu, *Politica imperialistă a papii Inocențiu III și luptele de succesiune dintre Stauffi și Welfi*, în volumul *Studii de Istorie Bisericească Universală și Patristică*, îngrijirea ediției, studiu introductiv, bibliografie suplimentară și indice de nume și locuri de Ioan Vasile Leb, Editura Arhiepiscopozana, Cluj-Napoca 1998, p. 156.

¹⁰ Uguccio de Ferrara a fost profesorul de Drept Canonic al tânărului Lotario de Conti, viitorul papă Inocențiu al III-lea, la Universitatea din Pisa, căruia acesta i-a purtat recunoștință și cinste.

¹¹ P.G. Maxwell – Stuart, *Cronica Papilor: Domniile papale de la Sf. Petru până în prezent*, Editura Enciclopedia Rao, București, 2006, p. 105.

¹² John Godfrey, op. cit., p. 33.

¹³ Acesta e cunoscut mai bine ca și cardinal sub numele de Giovanni de St. Paul.

¹⁴ *** *The Cambridge Medieval History*, Planned by J. B. Bury, edited by J.R. Tanner, C.W. Previté-Orton, Z.N. Brooke, volume VI, "Victory of the Papacy", Cambridge, at the University Press, 1936, p. 1.

¹⁵ August Franzen, Remigius Bäumer, *Istoria papilor*, traducere de Romulus Pop, Editura Arhiepiscopoziei Romano-Catolice, București, 1996, p. 207.

consacrat și încoronat ca papă¹⁶. Personalitatea lui Inocențiu era dinamică, mulți istorici considerând că el a fost un om mai mult admirat decât iubit¹⁷. Era un orator desăvârșit și a avut un bun simț diplomatic și politic și munca lui în cancelarie i-a sporit experiența. Era și un om care a dus o viață ascetică fiind pregătit să înfrunte lucruri mai puțin plăcute. Era un adevărat apărător al drepturilor Bisericii apusene pe linia papei Grigorie al VII-lea. Inocențiu a pretins o completă autoritate în problemele bisericești (*plenitudo potestatis*), considerându-se „*vicarul lui Hristos*” pe pământ și succesorul Sfântului Apostol Petru¹⁸. În concepția sa, doar papa singur avea „*plenitudo potestatis*” peste toți episcopii și patriarhii și peste toate Bisericile. Marea lui ambiție era să facă lumea să recunoască supremația scaunului Romei nu numai în materie religioasă, dar și în afacerile seculare¹⁹. Credea, de asemenea, că papalitatea putea fi deasupra puterilor lumești și că papa putea fi preot și rege²⁰.

Predicarea cruciadei și închegarea primei armate cruciate

Din primele zile ale pontificatului său Inocențiu al III-lea a avut în minte ideea organizării unei noi cruciade menite să elibereze Locurile Sfinte. Sfârșitul cruciadei a treia l-a nemulțumit profund. El considera că trebuiau căutate noi resurse pentru o expediție „sfântă” mai eficace. Pentru aceasta, considera el, se impunea luarea unor măsuri în stare să trezească și să anime sentimentul religios căzut în amorțeală și să mobilizeze unitatea de acțiune a creștinilor²¹. Astfel Inocențiu face apel către principii creștini să ia Crucea. Enciclicele și proclamațiile lui pentru indulgențe s-au făcut în 1198 cu cooperarea ordinelor monahale ale cistercienilor și benedictinilor, în vederea restaurării regatului creștin latin în Palestina. Inocențiu a cerut patriarhului Iersusalimului, episcopului de Lidia și marelui conducător al ordinilor militare, să-l informeze despre situația din Țara Sfântă. În același timp a stabilit relații amicale cu regele Armeniei, care l-a recunoscut drept episcop universal²².

În predicarea cruciadei Inocențiu a adoptat pasajul biblic din Psalmul 136,5: „*De te voi uita Ierusalime*”, prin care își asuma o responsabilitate înaintea lui Dumnezeu, ca și altădată profeții Vechiului Testament. Papa nu a ezitat să folosească armele cruciaților pentru recucerirea Țării Sfinte, așa cum a făcut-o

¹⁶ John C. Moore, *Pope Innocent III (1160/1161-1216). To Root Up and to Plant*, University of Notre Dame Press, 2009, p. 25.

¹⁷ *** *The Cambridge Medieval History...*, p. 2.

¹⁸ Jeannine Quillet, *Cheile puterii în Evul Mediu*, traducere de Maria Pavel, prefață de Șerban Papacostea, Editura Corint, București, 2003, p. 51-52.

¹⁹ Antony Bridge, *op.cit.*, p.229.

²⁰ Hans Eberhard Mayer, *The Crusades*, translated by John Gillingham, Oxford University Press, Oxford, 1972, p. 183.

²¹ Florentina Căzan, *Cruciadele. Momente de confluență între două civilizații și culturi*, Editura Academiei Române, București, 1990, p. 94.

²² *** *The Cambridge Medieval History...*, p. 16.

în Sicilia împotriva albigenzilor și a catarilor sau a saracinilor în Spania. Pentru a-și atinge obiectivul Inocențiu a scris și liderilor cruciați din Germania în vederea câștigării a cât mai mulți susținători ai expediției cruciate²³. În timpul războiului civil din Germania între Filip de Suabia²⁴, din casa de Hohenstanfen, și Otto al IV-lea de Brunswick (Braunschweig), din casa de Welf, papa Inocențiu l-a susținut pe Otto, pentru că linia lui politică în Italia era diferită de cea a casei de Hohenstanfen²⁵. Împăratul bizantin Alexios al III-lea Anghelos, de asemenea, nu îl susținea pe Filip, pentru că soția acestuia, Irina, era fiica lui Isaac al II-lea, pe care el l-a înlăturat de la tron. În această privință papa Inocențiu al III-lea și împăratul Alexios al III-lea aveau deci o aversiune comună față de Filip de Suabia. Papa, așa cum am precizat, ținea foarte mult să recucerească pentru creștinătate Locurile Sfinte ale Palestinei și a pus toată priceperea și tot zelul său pentru organizarea unei noi cruciade, pe care a proclamat-o în august 1198²⁶.

În încercarea lui de a câștiga cât mai mulți susținători ai demersului său, Inocențiu a privit cu încredere spre Bizanț în speranța unui ajutor esențial pentru acest proiect. El era, de asemenea, determinat să realizeze o reconciliere pozitivă între Biserica Ortodoxă din Bizanț și Biserica Romei sub supremația papală. Pentru îndeplinirea acestor deziderate Inocențiu a făcut numeroase chemări către împăratul Alexios al III-lea, dar nu a primit răspunsuri concludente. Astfel, în primul său an ca papă, Inocențiu i-a cerut lui Alexios să aducă Biserica din Constantinopol în supunere și comuniune cu Biserica Romei²⁷ și să facă eforturi pentru a plasa Imperiul său în spatele cauzei pentru războiul sfânt declanșat de papalitate: ”*Studeas etiam, imo sicut potes efficias ut Graecorum Ecclesia redeat ad sedis apostolicae unitatem et ad matrem filia revertatur; ut oves Christi ab uno pastore regantur, sicut ei mandatur a Domino*”²⁸. În același timp a scris și patriarhului Ioan Camaterus din Constantinopol, cerându-i să se supună Romei arătând că Domnul Hristos i-a transmis lui Petru nu numai conducerea Bisericii, ci și a întregii lumi și că Biserica este una: ”*Iloc autem Graecorum populus non attendes, aliam sibi confinxit Ecclesiam, si tamen quae praeter unam est, Ecclesia sit dicenda, et ab apostolicae sedis unitate reunit nec constitutionem imitatus et inconsutilem vestem Domini, cui crucifixorum manus in aliarum vestium bodie, licet frustra,*

²³ Jean Richard, *The Crusades*, translated by Jean Birrell, Cambridge University Press, Cambridge, 1999, p. 243.

²⁴ Filip de Suabia era fratele lui Henric al VI-lea.

²⁵ Harald Zimmermann, *Papalitatea în Evul Mediu. O istorie a pontifilor romani din perspectiva istoriografiei*, traducere de Adinel-Ciprian Dincă, Editura Polirom, Iași, 2004, p. 155.

²⁶ John C. Moore, *op. cit.*, p. 59.

²⁷ Papa Inocențiu al III-lea îi cerea împăratului Alexius al III-lea al Bizanțului să facă eforturi deosebite pentru a întoarce Biserica din Constantinopol la unitatea Scaunului Apostolic al Romei, tot așa precum fiica se întoarce la mama ei.

²⁸ Innocentii III, *Regesta sive Epistolae*, Libri I, Migne P.L., CCXIV, col. 325-327.

contur”²⁹. În răspunsul dat lui Inocențiu de către împărat și patriarh se spunea că eliberarea Locurilor Sfinte și reunirea Bisericilor va veni când Domnul va vrea acest lucru. În aceiași scrisoare s-a afirmat că dacă ar fi vreo Biserică îndreptățită să se numească „mama Bisericilor”, aceasta ar fi Biserica Ierusalimului și nu cea a Romei. S-a condamnat de asemenea inovația apuseană legată de purcederea Sfântului Duh (*Filioque*), afirmându-se că nici Sfânta Scriptură și nici Părinții Bisericii nu vorbesc despre purcederea Sfântului Duh și de la Fiul. La fel nici Evangheliile și nici Sinoadele Ecumenice nu vorbesc de *primatul roman*. În problema unirii Bisericilor pe care a cerut-o Inocențiu, i s-a răspuns că aceasta ar fi posibilă numai în urma unui Sinod Ecumenic³⁰.

Coroșpondența dintre Roma și Constantinopol a continuat și în anii următori. Inocențiu a scris din nou Patriarhului la sfârșitul anului 1199, afirmând că „*Roma este capul și mama tuturor Bisericilor*”. Patriarhul a replicat papei că acest fapt nu e precizat în Sfânta Scriptură și a menționat cele cinci mari patriarhate, între care Roma are *primatul de onoare*, nu pentru prezența lui Petru acolo, ci pentru că Roma a fost prima capitală a Imperiului³¹. În cursul anului 1200 au fost mai multe schimburi de replici între papa Inocențiu și împăratul Alexios al III-lea. Împăratul răspundea pretențiilor papale de supremație, că în gândirea și tradiția bizantină, Biserica era dependentă de puterea seculară. În Răsărit, împăratului îi revenea datoria de a apăra Biserica, de a fi protectorul ei, acesta neavând nici o putere să facă schimbări doctrinare, el având doar dreptul de a prezida sinodul. Față de aceste puncte de vedere bizantine, Inocențiu a declarat că datoria papei includea musturarea și dojenirea conducătorilor seculari și aceștia nu aveau nici o autoritate asupra Bisericii și a slujitorilor ei. Această corespondență dintre împărat și papă puna în lumină diferențele fundamentale între eclesiologia Bisericii Ortodoxe și a celei Apusene³².

La începutul pontificatului său, Inocențiu al III-lea nu a fost numai în legătură cu Constantinopolul lui Alexios al III-lea, ci și-a îndreptat atenția și spre Europa Occidentală, pentru a realiza războiul sfânt de eliberare a Locurilor Sfinte. Pentru Inocențiu nu era nici o problemă în ce privește justetea unui asemenea război. Războiul era justificat de legea lui Dumnezeu și susținut cu argumente din Sfânta Scriptură și scrierile Sfinților Părinți. Papa Inocențiu al III-lea a făcut cunoscut planul său pentru un război sfânt împotriva saracinilor, pentru recucerirea Locurilor Sfinte, în „Scrisoarea generală” adresată

²⁹ *Ibidem*, col. 328.

³⁰ Joseph Gill, *op. cit.*, p. 11.

³¹ John Godfrey, *op. cit.*, p. 34.

³² Ideea sau noțiunea de „*cezaro-papism*”, implica subordarea Bisericii față de puterea seculară, idee care putea fi acceptată de mulți bizantini, dar care nu putea fi acceptată în lumea apuseană, mai ales după conflictul legat de *cearta pentru investitură* din secolele XI-XII.

arhiepiscopilor apuseni, la începutul lui august 1198, poruncindu-le acestora să-i informeze pe episcopii diocazelor în această privință³³.

În scrisoarea de anunțare către patriarhul latin al Ierusalimului, despre moartea predecesorului său și despre alegerea lui în scaunul papal în 8 ianuarie 1198³⁴, papa Inocențiu al III-lea a anunțat intenția lui de a lucra pentru cauza Țării Sfinte și eliberarea Ierusalimului. Tânărul papă asumându-și responsabilitatea de „*cap al creștinătății*”, a intenționat să reia conducerea războiului sub auspiciile papalității. La 15 august 1198 a proclamat noua cruciadă, convocând *militia Christi* pentru luna martie a anului 1199. Pentru susținerea noii cruciade, pe o perioadă de doi ani, s-a făcut apel atât la nobili cât și la orașeni. În apel nu se făcea referire la capii încoronați ai Europei apusene, deoarece papa intenționa să păstreze noua expediție cruciată sub controlul său, iar regii, pe de altă parte, erau angajați în rezolvarea propriilor lor probleme. Ioan al Angliei era în război cu Filip Augustus al Franței, în timp ce în Germania, Filip de Suabia era în război cu Otto, pentru dobândirea tronului. Oamenii Bisericii puteau de asemenea contribui fiecare cu oameni sau bani. Celor care participau în cruciadă li se ofereau indulgențe pentru iertarea păcatelor³⁵.

Inocențiu a încredințat predicarea cruciadei cardinalilor Soffredo și Petru Capuano, care au fost numiți „legați papali” pentru cruciadă³⁶. Ei aveau să lucreze pentru pacificarea Apusului, prin reconcilierea lui Filip Augustus și Richard I al Angliei. Cardinalul Soffredo a fost trimis la Veneția să afle ce ajutor se putea primi de la venețieni în vederea acestei expediții, iar Petru Capuano a plecat în Franța la sfârșitul anului 1198 și a proclamat cruciada papală la întâlnirea episcopilor francezi de la Dijon. Petru Capuano a obținut de la episcopii francezi adunați la Dijon, promisiunea de a susține cu economiile lor noua cruciadă. Episcopii au promis o contribuție de 30% din veniturile lor³⁷. Marile ordine religioase au fost de acord să facă același lucru, un mare număr de cistercieni participând la expediție. Dar o amară decepție și dezamăgire a papei Inocențiu a fost trecerea timpului fără a primi vreun răspuns la apelurile pe care le-a făcut pentru sprijinirea cruciadei cu trupe și cu bani. Condițiile politice din Europa apuseană nu erau însă favorabile organizării unei noi cruciade. Filip Augustus, regele Franței, nu era interesat de proiectul papei Inocențiu III. El fusese cruciat cu puțin timp înainte, în timpul celei de a treia cruciade, și nu mai dorea să întreprindă o nouă expediție, cu atât mai

³³ Jean Richard, *op. cit.*, p. 243.

³⁴ ****The Blackwell Dictionary of Eastern Christianity*, Edited by Ken Parry, David J. Melling, Dimitri Brady, Sidney H. Griffith & John F. Healey, Editorial consultant John R. Hinnells, Foreword by Rt Revd Kallistos Ware, Oxford, 1999, p. 145.

³⁵ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *The Fourth Crusade. The Conquest of Constantinople*. Second Edition, with an essay on primary sources by Alfred J. Andrea, University of Pennsylvania Press, Philadelphia, 1997, p. 1.

³⁶ Jean Richard, *op. cit.*, p. 243.

³⁷ John Godfrey, *op. cit.*, p. 36.

mult cu cât era în divergență cu Inocențiu în problema divorțului său de soția lui de origine daneză Ingeborg. Filip de Suabia al Germaniei era angajat în război cu rivalul său la tron, Otto de Brunswick. Ioan al Angliei succesorul lui Richard Inimă de Leu, era angajat în luptă cu Filip Augustus al Franței, pentru posesiunile sale continentale³⁸.

În toamna anului 1199 încă nu era alcătuită nici o armată și Inocențiu a reînnoit eforturile sale, încercând să retrezească zelul vechilor cruciați. În cursul lunilor decembrie 1199 și ianuarie 1200 au fost trimise scrisori în toate părțile lumii catolice. Creștinilor care luau crucea li se ofereau obișnuitele indulgențe de iertare a păcatelor, proprietățile lor fiind puse sub protecția Sfântului Petru pe durata absenței lor. Creștinii care nu luau crucea - spunea Inocențiu - trebuiau să contribuie cu fonduri pentru susținerea cruciadei³⁹.

La începutul anului 1199 Inocențiu a luat hotărârea de a impune o sumă, o cotizație, un fel de impozit papal, peste întreg clerul catolic în vederea susținerii cruciadei⁴⁰. Papa și cardinalii au plătit ei înșiși a zecea parte din veniturile lor pentru anul următor. Au fost luate și alte măsuri pentru a câștiga suportul financiar pentru Țara Sfântă. Astfel, în fiecare biserică, a fost pusă o cutie pentru ofrande săptămânale, donatorii putând primi iertare de păcate ori săvârșirea unei Liturghii pentru ei. Episcopii au convertit penitența în bani pentru Țara Sfântă. Rezultatele au fost dezamăgitoare până ce fervoarea religioasă a fost pusă în mișcare de predica harismaticului Fulk de Neuilly⁴¹. Înainte de a dobândi faima lui, Fulk fusese preot la o biserică de țară, la Neuilly, lângă Paris. Cuvântările lui erau îndreptate împotriva faptelor imorale ale contemporanilor săi. El a ținut predici moralizatoare în fața unor uriașe mulțimi în aer liber, concentrându-și atenția în denunțarea cametei și a desfrâului. Când Fulk a denunțat păcatele și viciile vremii, el a umplut străzile cu nenumărați penitenți. Contextul în care acesta a devenit un predicator al cruciadei rămâne neclar. Unii au afirmat că Maica Domnului i s-a arătat și i-a încredințat această misiune⁴². La 5 noiembrie 1198, Inocențiu al III-lea l-a autorizat să înscrie pe o listă, să-i înregistreze, în campania lui de predicare, și pe călugări⁴³. De aceea Fulk a călătorit mult și a predicat cu mult entuziasm noua cruciadă. Predicarea cruciadei de către acesta amintește de fervoarea lui Petru Eremitul din timpul primei cruciade. El a atins inimile poporului obișnuit, reușind să înregistreze mii de săraci în luarea Crucii.

³⁸ *Ibidem*.

³⁹ *Ibidem*, p. 37.

⁴⁰ Cecile Morrisson, *Cruciadele*, Editura Meridiane, București, 1998, p. 66.

⁴¹ Edward Gibbon, *The History of the decline and fall of the Roman Empire. A new edition, with notes, by Dean Milman, M. Guizot, and Sir William Smith*, vol. VII, London, 1903, p. 288.

⁴² Donald E. Qeller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p.2.

⁴³ John Godfrey, *op. cit.*, p. 40.

Închegarea unei armate cruciate s-a petrecut la o întrecere cavaleriească organizată de contele Thibaut de Champagne, la castelul lui de la Écry-sur-Aisnes⁴⁴, în Ardennes, regiune în nordul Franței, la 28 noiembrie 1199. Acestea se întâmplau la cincisprezece luni după ce papa Inocențiu proclamase cruciada și la un an după ce îl autorizase pe Fulk să predice această cruciadă. Acolo erau adunați la un turnir, numeroși cavaleri străluciți, care își încercau bărbăția militară, sau se bucurau de banchet, cântece și celelalte plăceri care le erau oferite de starea lor socială. Dintr-o dată, cavalerii conduși de contele Thibaunt însuși și de vărul său, contele Louis de Blois, au fost cuceriți de entuziasmul comun și au militat ei înșiși pentru o cruciadă. Acești doi tineri conți, în vârstă de aproximativ 20 de ani, erau printre cei mai distinși nobili francezi. Exemplul celor doi tineri a încurajat pe mulți să le urmeze în luarea Crucii. Împreună cu acești doi conți și-au mai pus semnul Crucii încă doi mari oameni de vază ai Franței: Simon de Montfort și Renaud de Montmirail, ultimul dintre ei fiind văr cu conții de Champagne și Blois. Gestul acestor conți a avut mare răsunet în toate ținuturile. Pe moșia contelui Thibaunt de Champagne au mai luat semnul Crucii: Garnier, episcop de Troyes, contele Gautier de Brienne, Gautier de Vignory, Guy de Plessier, Vilain de Nully, Geoffroy de Villehardouin, mareșal al ținutului Champagne, Guillaume de Nully, Jean Foisnon și mulți alții⁴⁵. Așadar întrecerea cavaleriească de la Écry a produs cel dintâi nucleu al armatei cruciate. Curând după Écry, ceilalți nobili din nordul Franței, au fost de asemenea dispuși să se alăture războiului sfânt.

La 23 februarie 1200 în orașul Bruges, contele Balduin de Flandra, a luat și el Crucea. Balduin era cunoscut ca un om pios și drept, milostiv cu cei săraci și generos cu clerul. Soția lui, Maria, sora lui Thibaunt de Champagne, era și ea mișcată de spiritul Postului Paștilor, al sacrificiului, a jertfei Mântuitorului Iisus Hristos, și și-a asumat și ea povara cruciadei, alături de soțul ei. După aceea, cei doi frați ai lui Balduin, Henry și Eustace și alți nobili flamanzi, au depus jurământul lor. Conte Balduin de Flandra, probabil cel mai puternic dintre toți vasalii regelui francez, era, la cei 28 de ani ai săi, un conducător care își câștigase o reputație în toată Europa pentru perspicacitatea lui politică. Balduin își dovedise abilitatea militară prin victoria repurtată asupra lui Filip Augustus și se arătase un mare diplomat, intrând în alianță cu Anglia, forțând pe Filip să accepte prevederile tratatului de la Peronne⁴⁶.

În Picardia, provincie situată în nord vestul Franței, puternicul conte Hugh de Saint Pol, un veteran cruciat, s-a angajat și el în noua întreprindere cruciată, și mulți nobili mai mici l-au urmat: Pierre d'Amiens, Eustache de Canteleu,

⁴⁴ Steven Runciman, *The Eastern Schism: A Study of the Papacy and the Eastern Churches During the XIth Centuries*, Clarendon Press, Oxford, 1955, p. 145.

⁴⁵ Geoffroy de Villehardouin, *Cucerirea Constantinopolului*, traducere și note de Tatiana Ana Fluieraru, ediție îngrijită și prefață de Ovidiu Pecican, Editura Limes, Cluj, 2002, p. 26.

⁴⁶ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p.5.

Nicolas de Mailly, Guy de Houdain, Anseau de Cayeux, Gautier de Nele și alții⁴⁷ În Flandra luaseră Crucea Ioan de Nesle, castelanul de la Bruges, Conon de Béthume și Balduin de Beauvoir⁴⁸. Villehardouin ne informează că două întruniri ale nobililor cruciați au fost ținute în Franța în vara anului 1200, prima la Soissons, iar cealaltă după două luni la Compiègne⁴⁹. Prima întâlnire a fost găzduită de episcopul orașului Nivelon unul dintre oamenii Bisericii care s-au înscris cel mai de timpuriu pe listele de înrolare în cruciadă. Întâlnirea avea drept scop stabilirea datei plecării și a rutei pe care o vor parcurge. Pentru că încă nu s-a adunat un număr suficient de cruciați și pentru că părerile erau împărțite, s-au despărțit fără a lua o hotărâre. La scurt timp s-au întâlnit, cum am mai spus, la Compiègne, ca să trateze organizarea și strategia expediției care urma. Deși au fost în dezacord în multe puncte, totuși, câteva decizii au fost luate. Nobilii ținând cont de eșecul lui Frederick I Barbarossa, de nenumăratele dificultăți ale călătoriei terestre, precum încetineala, oboseala fizică etc., au decis să meargă pe mare. Dar cum nici unul dintre ei, cu excepția contelui de Flandra, nu deținea o flotă, au hotărât să apeleze la unul din marile orașe maritime ale Mării Mediterane. Întâlnirea s-a încheiat cu un acord de a nominaliza pe cei mai buni reprezentanți diplomatici pe care îi puteau găsi, cărora să le dea toate puterile de a acționa în numele lor în vederea asigurării transportului armatei cruciate⁵⁰.

Conții de Flandra, Champagne și Blois, au numit șase reprezentanți în acest scop: Geoffroy de Villehardouin⁵¹, Milon de Bréban, Conon de Bethume⁵², Alard de Maquerean, Jean de Fraise și Gautier de Gaudonville⁵³. Marea încredere a nobililor era pusă în acești șase reprezentanți. Deoarece nici un port francez nu era capabil să asigure un număr suficient de corăbii pentru armata cruciată, cei șase reprezentanți au fost nevoiți să facă o alegere dintre cele trei mari orașe italiene maritime: Genova, Pisa și Veneția⁵⁴. Cruciații francezi au ales Veneția. În ceea ce privește alegerea Veneției de către cruciați, există istorici care consideră că papa nu numai că a favorizat alegerea Veneției, dar chiar a poruncit aceasta, încrezându-se în venețieni mai mult decât în genovezi și pisani. Inocențiu chiar îi îndemnase pe venețieni, printr-un legat al său, să ia Crucea, iar spre sfârșitul lui decembrie 1198, a făcut același lucru printr-o

⁴⁷ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 27.

⁴⁸ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 6.

⁴⁹ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 28.

⁵⁰ John Godfrey, *op. cit.*, p. 47.

⁵¹ Geoffroy de Villehardouin era în vârstă de aproximativ 50 de ani la acea vreme și era foarte apreciat pentru înțelepciunea lui, pentru experiența sa de viață, de la el rămânând posterității o Cronică a celei de a patra cruciade. Contele de Champagne avea în el cea mai mare încredere.

⁵² Conon era membru al ilustrei familii Artois, un renumit și faimos trubadur și un veteran al celei de a treia cruciade.

⁵³ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 31.

⁵⁴ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 7.

scrisoare adresată acestora. Scrisoarea respectivă este importantă pentru că demonstrează dispoziția lui Inocențiu de a face un compromis cu venețienii, pentru a asigura viitorul succes al cruciadei, în ciuda faptului că Veneția era angajată în schimburi comerciale cu Egiptul. Alți istorici consideră că nu există nici o evidență că Inocențiu al III-lea a favorizat Veneția în detrimentul celorlalte porturi maritime italiene. Istoricii americani Donald E. Queller și Thomas F. Madden consideră că această pretinsă poruncă a papei pentru alegerea Veneției este doar un mit care nu se susține⁵⁵. Un mare grup de istorici s-au plasat chiar la polul opus, arătând că se poate alcătui o istorie a plângerilor papei împotriva venețienilor pentru refuzul lor de a abandona tratativele lor cu dușmanii creștinătății. Istoricii pomeniți mai sus consideră că papa Inocențiu al III-lea nici nu a încurajat și nici nu a descurajat alegerea Veneției. Preferințele papei în tot parcursul cruciadei nu au prea avut vreo semnificație pentru venețieni. Conducătorii cruciadei au pus la punct problema practică a transportului și și-au urmat propriul drum, fără a căuta sfat nici la papă, nici la legatul său. Veneția dădea impresia mai mult să fie capabilă să furnizeze ceea ce ei aveau nevoie și astfel reprezentanții cruciaților au decis să meargă acolo⁵⁶.

Devierea cruciadei spre Zara. Atitudinea papei Inocențiu al III-lea

Cavalerii și trupele cruciate nu s-au îndreptat spre Veneția în numărul anticipat de cei șase baroni francezi care încheiaseră tratatul. Cu un număr redus de oameni cruciații nu au putut plăti venețienilor suma promisă. Ei au achitat doar 51 000 de mărci, având o datorie de 34 000 de mărci⁵⁷. Astfel Veneția era într-o situație catastrofală. Toate resursele Veneției fuseseră direcționate către construirea și echiparea flotei cruciate care număra aproximativ 500 de vase fără a ține cont de cele auxiliare. Dogele Enrico Dandolo interzisese toate călătoriile comerciale și a pus întreaga Republică să lucreze pentru acest proiect uluitor, care avea să consume resursele venețiene din martie 1201 până în iunie 1202⁵⁸. În această situație, venețienii nu puteau da înapoi, întrucât ei deja investiseră atât de mult în pregătiri. Ei trebuiau să-i țină uniți pe cruciați dacă doreau să-și recupereze investițiile lor. O demoralizare în rândul cruciaților s-a produs atunci când s-a aflat de vestea morții lui Fulk de Neuilly, popularul predicator al cruciadei. Mulți dintre cruciați luaseră crucea la îndemnul acestuia. Moartea lui Fulk la mijlocul cruciadei a fost privită ca o prevestire a unui semn rău⁵⁹.

⁵⁵ *Ibidem*, p. 8.

⁵⁶ *Ibidem*.

⁵⁷ Michael Angold, *The Byzantine Empire 1025-1204. A political history*, Longman, London and New York, 1984, p. 291.

⁵⁸ Într-o analiză a unui material de arhivă din Veneția, datând din perioada 1193- 1205, istoricul Thomas F. Madden a găsit un declin abrupt în afacerile Veneției la vremea pregătirilor pentru cruciadă.

⁵⁹ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 50

La sfârșitul lui august, când se părea că armata cruciată era pe punctul de a se demobiliza, Enrico Dandolo, a luat crucea și s-a alăturat mulțimii cu entuziasm. Pentru a înlătura suspiciunile în privința obiectivelor expediției Dandolo a decis ca împreună cu nobilii săi să ia și ei crucea. Consacrarea începerii expediției a fost făcută de către dogele Enrico Dandolo printr-un discurs impresionant în biserica San Marco⁶⁰. În schimb, dogele, a pretins cruciaților să-și onoreze contractul. Cruciații nu puteau plăti, iar venețienii nu puteau renunța la plată, întrucât ajungeau într-un dezastru financiar devastator pentru Republica lor. În această situație critică pentru ambele tabere, dogele Veneției, Enrico Dandolo, a propus liderilor cruciaților să fie de acord cu un atac asupra coastei dalmațiene, contra orașului Zara⁶¹, care a depins de Veneția, dar care la acea dată era sub protectoratul regelui Ungariei⁶². Petru Capuano, legatul papal, a obiectat puternic împotriva propunerii de a face o expediție împotriva cetății Zara și a cerut ca cruciații să se îndrepte către Egipt. Dogele i-a atras atenția lui Capuano că el a fost acceptat în cruciată ca predicator, nu ca legat papal⁶³.

În situația dată în care cruciații nu puteau să-și plătească datoria dogele Enrico Dandolo propune cruciaților să fie de acord cu un atac asupra cetății Zara⁶⁴. Pentru mulți cruciați implicarea într-un atac împotriva unui oraș creștin părea un lucru foarte detestabil, unii baroni cruciați fiind de-a dreptul deziluzionați că cruciada se îndrepta spre un oraș creștin. Regele Emeric al Ungariei, sub protectoratul căruia se afla Zara, luase și el crucea și se bucura de aceeași protecție papală ca și ei înșiși. Deși legatul papal Petru Capuano s-a opus devierii cruciadei și a atras atenția că papa Inocențiu nu ar putea ierta un atac contra creștinilor, totuși, el a dorit să prevină dezintegrarea armatei cruciate și a folosit toată puterea lui de a învinge scrupulele acelor care erau sensibili la această hotărâre. În fapt, decizia lui Capuano era compatibilă cu politica lui Inocențiu de a păstra cruciada, adaptându-se situațiilor pe care el nu putea să le schimbe. În vreme ce nu era soluția perfectă, decizia de a merge spre Zara, la urmă, a dat participanților o siguranță că vor putea naviga spre Țara Sfântă. Cardinalul Petru Capuano s-a îndreptat spre Roma pentru a-l informa pe Inocențiu al III-lea despre situația cruciaților. Capuano avea să-l informeze pe papă despre numărul redus al cruciaților care au ajuns la Veneția și a deciziei de a ataca Zara. Capuano i-a raportat papei despre nefericita oportunitate a atacului împotriva cetății Zara, pe care a încercat să o descurajeze, dar pe care până la urmă a fost nevoit să o accepte. Inocențiu nu a putut susține poziția lui Capuano și a alcătuit o scrisoare care arăta sancțiunile religioase împotriva

⁶⁰ Alvise Loredan, *op. cit.*, p. 108.

⁶¹ Jonathan Phillips, *op. cit.*, p. 110.

⁶² Michael Angold, *op. cit.*, p. 292.

⁶³ Joseph Gill, *op. cit.*, p.15.

⁶⁴ George Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, translated by Joan Hussey, Oxford, 1956, p. 368.

oricărui cruciat care ar putea ataca creștini și l-a încredințat cu ducerea acestui mesaj pe abatele de Locedio. Scrisoarea a ajuns la cruciați doar atunci când aceștia erau în fața cetății Zara. Robert de Clari arată că scrisoarea a fost citită înaintea dogelui și a celorlalți cruciați și că Dandolo a replicat că nici afurisenia papei nu-l va împedica să se răzbune pe locuitorii din Zara⁶⁵. Sunt istorici care arată că papa Inocențiu al III-lea și-a făcut chiar un calcul ca scrisoarea lui să nu ajungă la cruciați în timp util, ci după ce aceștia vor lua cetatea Zara. Scrisoarea a ajuns totuși în pragul declanșării atacului dar cruciații au ignorat-o⁶⁶. De altfel practica atacării pământurilor creștine de către cruciați nu era nouă. În 1107 -1108 Bohemond al Antiohiei organiza expediții împotriva bizantinilor cu acordul papei Pascal al II-lea⁶⁷. La fel a procedat Richard Inimă de Leu când a cucerit insula Cipru de la Isaac Ducas Comnenul⁶⁸. Acum situația era și mai complicată pentru că orașul care urma să fie atacat era sub supunerea papei de la Roma⁶⁹. Datorită situației în care se aflau cruciații au fost nevoiți să-i ajute pe venețieni la cucerirea cetății Zara⁷⁰. Flota a ridicat ancora din Veneția la 8 noiembrie 1202 și a ajuns la Zara două zile mai târziu⁷¹.

Când locuitorii cetății au văzut înaintea orașului lor cea mai mare forță navală au fost cuprinși de teamă, dar s-au pregătit să reziste. Au închis portul cu un lanț și au blocat porțile orașului așteptând asaltul⁷². Galerele venețiene au trecut peste lanț și l-au rupt, deschizând calea pentru corăbiile venețiene să intre în port. Locuitorii din Zara și-au dat seama curând că nu vor putea rezista unei forțe care le era superioară și în 12 noiembrie orașul a cedat⁷³. Zidurile orașului au fost dărâmate, bisericile profanate și orașul a fost împărțit între venețieni și francezi⁷⁴. Interesul venețienilor și intenția lui Dandolo era nu numai luarea Zarei, ci aducerea ei sub propria hegemonie. Având în vedere faptul că nu se putea naviga iarna în Marea Mediterană, Enrico Dandolo i-a informat pe nobilii cruciați că trebuie să ierneze la Zara. Venețienii s-au așezat în partea dinspre port unde își țineau corăbiile, iar francezii în cealaltă parte⁷⁵. Când regele Ungariei a auzit că cruciații s-au alăturat atacării Zarei a fost foarte supărat și le-a reproșat acest fapt cruciaților, iar apoi a făcut o plângere papei

⁶⁵ Robert de Clari, *Cei care au cucerit Constantinopolul*, ediție de Tatiana-Ana Fluieraru și Ovidiu Pecican, traducere de Tatiana-Ana Fluieraru, Editura Limes, Cluj-Napoca, 2005, p. 64.

⁶⁶ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 65.

⁶⁷ Angeliki E. Laiou, *Bizanțul și Cruciadele în secolul al XII-lea: de ce a întârziat Cruciada a IV-a?*, în „Studii Teologice”, București, seria a III-a, anul V, nr. 2, aprilie-iunie, 2009, p. 260.

⁶⁸ Jonathan Phillips, *op. cit.*, p. 112.

⁶⁹ *Ibidem*.

⁷⁰ Steven Runciman, *The Eastern Schism...*, p. 146.

⁷¹ Idem, *A History of the Crusades*, volume III, *The Kingdom of Acre and the Later Crusades*, Cambridge at the University Press, London, 1954, p. 115.

⁷² Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 73.

⁷³ Philip Hughes, *A History of the Church*, volume two, Sheed & Ward, London, 1948, p. 371.

⁷⁴ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 77.

⁷⁵ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 57.

Inocențiu al III-lea, pledând pentru protecție în fața acestor pelerini care îi prădau ținuturile lui. Papa Inocențiu a denunțat cucerirea orașului Zara și i-a excomunicat pe cruciați⁷⁶. Inocențiu a scris cruciaților: ” *Attendens siquidem ipse hostis aniquus, qui est diabolus et Satanas, qui se ducit universum orbem quod majorem charitatem nemo habet quom ut animam suum ponat quis pro amicis suis, ut vos tantae charitatis affectu et mercede privaret, contra fratres vestros bellum movere vos fecit et signa primum contra fideles populos explicare, quatenus sic ei peregrinationis vestrae solveritis primitias et tam vestrum quom fratrum vestrorum sanguinem daemonibus fuderitis. Habentes igitur faciem non euntis in Hierusalem, sed descendentis potius in Aegyptum, in Hierico ab Hierosolymis descendistis et incidistis idea in latrones, qui et vos virtutum spoliarunt amictu et peccatorum plagas imposuerunt spoliatis, nec abire atamen voluerunt batenus nec relinquere semivivos, cum adbuç apud vos immissiones per angelos malos fiant, ut tanquam pro necessitatibus vestris divertatis ad insulas et in sumptus vestros Christianorum spolia convertatis, sicut nuper Jaderam accepimus vos fecisse. Cum enim illuc navigio venissetis, signa vestra contra civitatem protinus expandentes, tentoria in obsidione fix istis, valloristis undique civitatem et muros ipsius non sine multa effusione sanguinis suffodistis. Cumque cives subire cum Venetis iudicium nostrum vel- lent, nec in h oc etiam apud vos potuissent misericordiam invenire, circa muros suos Crucis imagines suspenderunt. Sed vos in injuriam Crucifixi non minus civitatem impugnastis et cives, sed eos ad deditionem violenta dextera coegistis. Debuerant autem vos a tam nequissimo proposito vel reverentia crucis assumptae, vel charissimi in Christo filii nostri Henrici, regis Hungarorum illustris, et nobilis vivi Andreae ducis, Iratris ejus, devotio, qui pro terrae sanctae subsidio crucis signaculum assumpserunt vel saltem apostolicae sedis auctoritas, quae vobis curavit districtius inhibere ne terras Christianorum invadere vel laedere tentaretis, nisi vel ipsi vestrum iter nequiter impedirent, vel alia causa justa vel necessaria forsitan occurreret, propoter quam aliud agere accedente consilio legati possetis. Ne vero praemissa inhibitio segniter audiretur, si qui contra eam venire praesumerunt, eos denunciavimus excommunicationis vinculo innodatos et beneficiis indulgentiae quam apostolica sedes cruce signatis indulsit, immunes. Caeterum licet dilectus filius noster Petrus, tituli Sancti Marcelli presbyter cardinalis, apostolicae sedis legatus, prohibitionis nostrae tenorem quibusdam ex verbis exponere curavisset et tandem litterae nostrae vobis fuissent publice praesentatae, nec Deo nec sedi apostolicae detulistis, sed ut se redderent coegistis miseros Jadertinos. Veneti ergo in oculis vestris subverterunt muros civitates ejusdem, spoliaverunt ecclesias, aedificia destruxerunt et vos cum eis Jadertinorum spolia divisistis. Ne igitur addatur peccato peccatum, et in vobis quod legitur impleatur: Peccator contemnit cum*

⁷⁶ Steven Runciman, A History of the Crusades..., vol. III, p. 115.

in profundum venirit vitorum (*Prov. XVIII, 3*), *universitatem vestram monemus et exhortamur attentius et per apostolica vobis scripta mandamus et sub interminatione anathematis districtae praecipimus quatenus Jaderam nec destruatibus amplius quam hactenus est destructa, nec destrui faciatis, ant quantum in vobis fuerit pevmittatis, sed nuntiis regis ejusdem ablata omnia restituere procuretis Aliaquim, vos excommunicationis sententiae subjacere noveritis et a promissa vobis venia remissionis immunes*"⁷⁷. Cruciații nu au ținut însă cont de poziția lui Inocențiu al III-lea⁷⁸. Au fost multe discuții între istorici pe marginea bulei de excomunicare a papei⁷⁹. Liderii cruciați au trimis o delegație la papă, alcătuită din doi episcopi și doi cavaleri, să-i explice situația și să obțină iertarea. Delegația către papa Inocențiu era alcătuită din episcopul Névelon de Soissons, Jean de Noyon, cancelarul contelui Balduin de Flandra, Jean de Friaize și Robert de Boves⁸⁰. Robert de Boves a decis să părăsească delegația și să se îndrepte spre Acra. Papa a acordat iertarea cruciaților francezi, venețienii rămânând în continuare excomunicați. Dar cum flota venețiană era necesară pentru a ajunge în Țara Sfântă, papa nu le-a interzis cruciaților colaborarea cu venețienii⁸¹.

Devierea cruciadei spre Constantinopol. Atitudinea echivocă a papei Inocențiu al III-lea

Criza cruciaților s-a amplificat odată cu sosirea la Zara a trimișilor regelui german Filip de Suabia (1198-1208) și a pretendentului la tronul Bizanțului, Alexios⁸². Alexios era fiul lui Isaac al II-lea Anghelos care fusese orbit și detronat de fratele său Alexios al III-lea. Sora sa Irina era soția lui Filip de Suabia. În 1201 prințul Alexios a reușit să scape din închisoare, dar papa Inocențiu al III-lea a refuzat să-l ajute în cauza lui și el s-a îndreptat spre cumnatul său din Germania. Filip nu a putut să-i dea nici un suport activ. El suferise o puternică lovitură în luptele de cucerire a coroanei germane prin decizia papei de a-l favoriza pe Otto al IV-lea⁸³. Trimișii lui Filip de Suabia au ajuns la Zara cu propunerea pentru armata cruciată de a-l restaura pe Alexios pe tronul Bizanțului. În schimb prințul se angaja să plătească o sumă de 200

⁷⁷ Innocentii III, Pontifex Romanus, P.P. Regestorum, *Libri V*, Migne, P.L., CCXIV, col. 1178-1179. În loc să ajungeți în Țara Făgăduinței, voi ați fost însetați de sângele fratelui vostru. Satana, ispititorul lumii, v-a amăgit (...) Locuitorii Zarei au atârnat de ziduri crucifixe. Nețânând cont de Cel Răstignit, v-ați năpustit asupra orașului și l-ați obligat să se predea(...) De frica anatemei, opriti-vă din distrugere și dați înapoi trimișilor regelui Ungariei tot ceea ce ați luat de la ei. Dacă nu veți face întocmai, să știți că veți atrage excomunicarea și veți fi deposezați de privilegiile oferite cruciaților.

⁷⁸ Alvisie Loredan, *op. cit.*, p. 107.

⁷⁹ Unii istorici au afirmat că bula de excomunicare a papei a fost doar formală.

⁸⁰ Geoffroy de Villehardouin, *op. cit.*, p. 62.

⁸¹ Jean Richard, *op. cit.*, p. 247.

⁸² Jonathan Phillips, *op. cit.*, p. 137.

⁸³ Hans Eberhard Mayer, *op. cit.*, p. 187.

000 de mărci de argint, să-i aprovizioneze cu hrană pe cruciați, să asigure un contingent de armată de 10 000 de oameni pentru a merge în cruciadă, să mențină 500 de cavaleri permanent în Țara Sfântă⁸⁴. Pentru a câștiga și mai mult susținerea clericilor apuseni din rândul cruciaților tânărul prinț a promis subordonarea Bisericii din Constantinopol autorității papale⁸⁵. Ca un susținător al cazuei lui Hohenstaufen, Bonifaciu de Montferrat era de asemenea în favoarea acceptării planului⁸⁶. Enrico Dandolo a considerat propunerile venite din partea prințului Alexios favorabile. Mulți istorici moderni îl consideră pe Enrico Dandolo ca fiind cel dinâi susținător al planului de cucerire al Constantinopolului⁸⁷.

Dacă liderii cruciaților au fost în mare parte de acord cu devierea cruciadei spre Constantinopol, nu același lucru se poate spune despre cruciații de rând, care au fost mirați când au auzit aceasta. Cei nemulțumiți de această întorsătură a cruciadei au găsit un reprezentant în abatele cistercian Guy de Vaux-de-Cernay, care mai înainte se opusese și atacului îndreptat contra cetății Zara⁸⁸. Abatele de Vaux-de-Cernay și partizanii lui i-au îndemnat pe cruciați să meargă direct la Ierusalim pentru a-și îndeplini jurămintele întrucât brațele lor au fost binecuvântate să lupte cu necredincioșii nu cu creștinii. Cei mai mulți episcopi dintre cruciați au considerat restaurarea tânărului prinț ca legitimă și dreaptă. Constantinopol era atractiv și prin relicvele sale sfinte. Încă din secolul al VIII-lea Constantinopolul era cunoscut în Apus ca un oraș sfânt renumit ca un centru de pelerinaj pentru mulțimea relicvelor sale sfinte. În cele din urmă, tratatul cu trimișii ambasadei germane a fost încheiat⁸⁹.

La începutul lui aprilie 1203, când iarna era pe sfârșite și timpul era prielnic pentru navigat, cruciații au părăsit Zara și s-au îndreptat spre Constantinopol. Bonifaciu de Montferrat și dogele Enrico Dandolo au rămas la Zara să-l aștepte pe prințul Alexios. Acesta a ajuns la Zara în 25 aprilie și a fost primit cu mare bucurie și solemnitate de un mic număr a acelora care au rămas acolo⁹⁰. Ceilalți cruciați navigau spre Corfu unde urmau să-i aștepte pe conducătorii lor și pe pretendentul la tronul Bizanțului.

Între timp papa Inocențiu a aflat de la legatul său, cardinalul Petru Capuano, că cruciații se îndreptau spre Constantinopol. La 21 aprilie papa îi scrisese lui Capuano exprimându-și nemulțumirea că oastea cruciată se hotărâse să-l ajute pe tânărul Alexios. Papa știa că clerul era folosit în promovarea aventurii către Constantinopol. Există controverse între istorici în ce privește atitudinea lui

⁸⁴ Robert de Clari, *op. cit.*, p. 83.

⁸⁵ Charles M. Brand, *Byzantium Confronts the West: 1180-1204*, Harvard University Press, Cambridge, Massachusetts, 1968, p. 242.

⁸⁶ Hans Eberhard Mayer, *op. cit.*, p. 188.

⁸⁷ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 84.

⁸⁸ John Godfrey, *op. cit.*, p. 82.

⁸⁹ Geoffroy de Villhardouin, *op. cit.*, p. 61.

⁹⁰ Donald E. Queller and Thomas F. Madden, *op. cit.*, p. 96.

Inocențiu al III-lea. Papa știa despre sprijinul acordat lui Alexios încă din aprilie, dar el a așteptat încă două săptămâni până să trimită scrisoarea pentru oprirea acțiunii îndreptată împotriva Constantinopolului. Mulți istorici s-au întrebat de ce papa Inocențiu a procedat astfel. Unii văd în atitudinea papei de a întârzia expedierea scrisorii motive sinistre, argumentând că Inocențiu în fapt a favorizat expediția înspre Constantinopol din dorința de a realiza unirea bisericească cu Biserica din Constantinopol, dar incapabil să susțină aceasta în mod deschis. În acord cu această teorie el a așteptat până ce era sigur că porunca lui pentru stoparea expediției nu mai putea să ajungă în timp util la conducătorii cruciadei și astfel el a trimis-o numai pentru a fi înregistrată⁹¹. Arhiepiscopul Chrysostomos subliniază faptul că ar fi greșit să socotim Cruciada a patra ca un simplu accident și fără nici o legătură substanțială cu creșterea puterii papale în lumea medievală⁹².

Papa Inocențiu al III-lea și noii stăpâni ai Constantinopolului

La 13 aprilie 1204 cruciații apuseni au cucerit Constantinopolul⁹³ și l-au supus unui jaf de nedescris⁹⁴. Unii istorici moderni au încercat să diminueze sălbăticia Cruciadei a patra și devastarea Constantinopolului de către cruciații apuseni, căutând să scoată din discuție această realitate sub acuzația de retorică naționalistă a unor cronicari bizantini precum Niceta Choniates sau Nicolae Mesarites, care ne-au lăsat mărturie cutremurătoare cu privire la momentul cuceririi și devastării Constantinopolului de către cruciații apuseni. Unii istorici încearcă să dovedească nevinovăția papei Inocențiu al III-lea în ce privește atacarea Constantinopolului de către cavalerii Cruciadei a patra. Nu trebuie pierdut din vedere faptul că cea de a patra cruciadă, ca și cea îndreptată împotriva albigenezilor, a fost inițiată de către papa Inocențiu al III-lea și că acesta a sprijinit cu entuziasm întronarea unei monarhii latine în Constantinopol⁹⁵. Istoricul Wladimir Guettee arăta că atunci când erau în joc prestigiul și interesele papalității orice acțiune era permisă: „*Suveranitatea papală era marele și unicul țel. Crimele deveneau virtuți, de îndată ce autoritatea Sfântului Scaun era pro-păvăduită și sprijinită*”⁹⁶.

⁹¹ *Ibidem*, p. 102.

⁹² Arhiepiscop Chrysostomos, Relațiile dintre ortodocși și romano-catolici de la Cruciada a IV-a la controversa isihastă, traducere de Raluca Popescu și Mihaela Precup, Editura Vremea, București, 2001, p. 49.

⁹³ A.A. Vasilev, *Istoria Imperiului bizantin*, traducere de Ionuț-Alexandru Tudorie, Vasile-Adrian Carabă, Sebastian-Laurențiu Nazăru, studiu introductiv de Ionuț-Alexandru Tudorie, Editura Polirom, Iași, 2010, p. 441.

⁹⁴ Steven Runciman, *A History of the Crusades...*, p. 123.

⁹⁵ Arhiepiscop Chrysostomos, *op. cit.*, p. 47.

⁹⁶ Wladimir Guettee, Papalitatea schismatică sau Roma în raporturile sale cu Biserica Răsăriteană, traducere de Iosif Gheorghian, Editura Biserica Ortodoxă, Alexandria, 2001, p. 252.

Deși unii istorici nu acceptă implicarea lui Inocențiu în atacarea Constantinopolului, datorită firii sale aplecate asupra vieții mistice, totuși trebuie să reținem faptul că spre deosebire de mulți dintre contemporanii săi, el era adânc implicat în politica vremii sale, fiind un abil om politic. Evident că Inocențiu înțelegea rolul său în lumea laică ca fiind bazat pe puterea sa spirituală, adică invoca anumite prerogative papale, pentru exercitarea unei influențe pur politice asupra statelor care erau supuse scaunului papal. E suficient să amintim implicarea lui în alegerea regelui Germaniei, după moartea lui Henric al VI-lea de Hohenstanfen în 1197. Este greșit să socotim Cruciada a patra a fi un simplu accident și fără nici o legătură substanțială cu creșterea puterii papale în lumea medievală. Arhiepiscopul Chrysostomos evidențiază faptul că problema nu ține doar de intenția precisă a papei în această campanie, ci de concordanța acesteia cu aspirațiile și metodele politice papale, după cum o dovedește faptul că papa Inocențiu a acceptat imediat consecințele ei⁹⁷. Vinovăția și implicarea papei Inocențiu o putem vedea și în felul în care a reacționat personal la momentul cuceririi Constantinopolului. Prima sa reacție la vestea cuceririi orașului a fost una de mare bucurie și satisfacție. În diferite scrisori, inclusiv în răspunsul la o scrisoare care i-a fost trimisă de împăratul Balduin, primul împărat latin la Constantinopol, papa își exprimă sprijinul pentru cruciadă. Îl asigură pe Balduin de „aprobarea sa fără reținere” pentru isprava cruciaților la Constantinopol⁹⁸. Această atitudine a papei este remarcată și de bizantinologul A.A. Vasiliev, care analizând corespondența papei Inocențiu al III-lea arăta că, în urma cuceririi și devastării Constantinopolului, papa „se bucură întru Domnul”, de miracolul înfăptuit „spre preamărirea și gloria numelui Său, spre onoarea și folosul scaunului apostolic și spre câștigul și ridicarea poporului creștin”⁹⁹. Arhiepiscopul Chrysostomos evidențiază și el faptul că reacția papei Inocențiu în privința cuceririi și jefuirii Constantinopolului a fost una pozitivă: „Fără îndoială, reacția cea mai directă și durabilă a lui Inocențiu cu privire la jefuirea Constantinopolului a fost una pozitivă, determinată de dorința sa de a aduce jumătatea răsăriteană a creștinismului sub dominația sa spirituală, dacă nu politică”¹⁰⁰.

Istoricul britanic Steven Runciman arată că după ce papa Inocențiu a aflat în amănunt despre barabaria și cruzimea cruciaților apuseni, despre comportamentul revoltător al acestora în marele oraș, unde locuitorii au fost măcelăriți fără milă, papa s-a îngrozit. Inocențiu a realizat că brutalitatea nu era politica cea mai bună pentru câștigarea afecțiunii creștinătății răsăritene¹⁰¹. Ca politician

⁹⁷ Arhiepiscop Chrysostomos, *op. cit.*, p. 49.

⁹⁸ *Ibidem.* p. 50.

⁹⁹ A.A. Vasiliev, *History of the Byzantine Empire*, University of Wisconsin Press, Madison, 1952, vol. II, p. 467.

¹⁰⁰ Arhiepiscop Chrysostomos, *op. cit.*, p. 50.

¹⁰¹ Steven Runciman, *A History of the Crusades...*, p. 131-132.

abil papa Inocențiu al III-lea a fost tulburat la gândul ostilității pe care știa că o asemenea comportare a cruciaților latini o va provoca în rândurile bizantinilor. Papa, cu gândul la ostilitatea care se putea manifesta la Constantinopol împotriva papalității, a manifestat apoi un profund regret în scrisorile sale în ce privește masacrarea populației din Constantinopol și pentru pângărirea lucrurilor și a locurilor sfinte. Iată, spre exemplu, ce îi scria lui Balduin I, împăratul latin al Constantinopolului: *„Voi, fără a avea nici un drept, nici autoritate asupra Greciei, v-ați abătut, în mod nesăbuit, de la intenția voastră curată, v-ați avântat nu să cuceriți Ierusalimul, ci să cuceriți Constantinopolul, preferând bunurile pământești celor cerești (...) Și nu v-a fost de ajuns să goliți până la fund visteria împăratului și să-i prădați pe toți, de la mic la mare, voi ați întins mâinile spre averea bisericilor și, ceea ce e și mai rău, spre sfințenia lor, smulgând plăcile de argint din altare, spărgând sacristiile, însușindu-vă icoane, cruci și relicve, pentru ca Biserica greacă să refuze să se întoarcă la tromul apostolic, văzând numai sălbătici și fapte diavolești din partea latinilor, și să fie în drept să aibă, față de aceștia, o atitudine plină de dezgust, ca față de niște câini”*¹⁰².

Cu toate acestea, datorită faptului că toate încercările papale de până atunci, de a impune eclesiologia romană asupra Constantinopolului eșuaseră, Inocențiu s-a folosit de prilejul oferit de Cruciada a patra de a subjugă Biserica Constantinopolului. Istoricul Aristeides Papadakis sublinia și el faptul că abaterea spre Constantinopol a cruciaților fuseseră considerată de către papă ca „o judecată dreaptă a Domnului” de a-i pedepsi pe bizantini, cât și ca o realizare miraculoasă prin care Biserica Răsăriteană urma să fie adusă la rațiune¹⁰³.

Istoricul britanic Colin Morris oferă și el argumente asupra complicității și pasivității papei Inocențiu al III-lea în ce privește devastarea Constantinopolului de cruciații latini. Colin Morris afirmă că Inocențiu nu a intenționat ca cea de a patra cruciadă să ia direcția pe care a luat-o, dar recunoaște că *„papa nu este lipsit de orice răspundere, el plănuise o cruciadă împotriva creștinilor în Sicilia și reacția sa la atacul împotriva Zarei nu a fost atât de severă pe cât ar fi putut fi (...). Chiar înainte de 1204, Inocențiu arătase o tendință mai mare de a-i considera pe bizantini ca rebeli împotriva Romei decât orice alt papă dinaintea sa și este, deci, de înțeles că, cu toate că a fost îngrozit de vestea jafului, și-a exprimat satisfacția că împărăția grecilor fusese schimbată de judecata dreaptă a Domnului din mândră în umilă, din neascultătoare, în credincioasă, din schismatici, în catolici”*¹⁰⁴.

George Ostrogorsky evidențiază că cea de a patra cruciadă nu a fost un eveniment accidental, fără nici o legătură cu gândirea socială, politică și

¹⁰² S.B. Dașkov, op. cit., p. 351.

¹⁰³ Aristeides Papadakis, op. cit., p. 202.

¹⁰⁴ Colin Morris, The Papal Monarchy: The Western Church from 1050 to 1250, Clarendon Press, Oxford, 1989, p. 440.

teologică sau eclesiologică a vremii. El arată că ostilitatea dintre cele două lumi creștine s-a accentuat în preajma celei de a patra cruciade: „*De la schisma dintre Biserici și în special de la începutul mișcării cruciate, ostilitatea față de Bizanț crescuse în Occident (...). Ideea capturării Constantinopolului, ca veche moștenire a normanzilor, fusese discutată în anturajul lui Ludovic al VII-lea mai demult, încă de pe vremea celei de a doua cruciade; în timpul celei de-a treia cruciade a lui Frederic Barbarossa, realizarea ei părea iminentă și a reprezentat punctul central al planurilor lui Henric al VI-lea*”¹⁰⁵. Istoricul John Meyendorff, arată că papa Inocențiu al III-lea va cere apoi împăratului Balduin să schimbe până și ritul bizantin cu cel roman: „*Imperiul fiind trecut de la greci la latini, e necesar să se transforme riturile sacerdoțiului, deoarece Efraim, întors la Iuda, se hrănește cu azimile sincerității și ale adevărului, debarasându-se de vechiul ferment*”¹⁰⁶.

Istoricul nostru bisericesc Teodor M. Popescu arată că drumul deschis de papa Grigore al VII-lea, în ce privește unirea bisericească dintre Constantinopol și Roma, prin cucerirea Constantinopolului, va fi desăvârșit de papa Inocențiu al III-lea¹⁰⁷. Preotul Profesor Ion Bria afirma și el că „*papa Inocențiu al III-lea care se numea vicar al lui Hristos n-a făcut nimic pentru a împiedica pe cuceritorii latini să comită acest act de injurie față de centrul Bisericii Răsăritene*”¹⁰⁸. După cucerirea Constantinopolului atitudinea și politica religioasă a împăraților latini față de poporul grec ortodox și Biserica Ortodoxă a fost de fapt politica Bisericii Romei¹⁰⁹. Așadar, orice încercare de a-l absolvi pe papa Inocențiu al III-lea de responsabilitatea devastării Constantinopolului și a-l transforma într-un fel de *Pilat din Pont al Evului Mediu*, este, în opinia noastră, sortită eșecului. Nu întâmplător prima grijă a papei Inocențiu al III-lea, după biruința cruciaților apuseni de la Constantinopol, a fost aceea de a organiza viața bisericească din capitala Imperiului și din celelalte teritorii cucerite de latini. Inocențiu al III-lea rămâne incontestabil o personalitate marcantă a istoriei bisericești din vremea sa, dar politica sa de cucerire și supunere forțată a lumii creștine răsăritene îi știrbește din prestigiul său¹¹⁰.

¹⁰⁵ George Ostrogorsky, *History of the Byzantine State*, New Brunswick, New Jersey, Rutgers University Press, 1969, p. 414.

¹⁰⁶ John Meyendorff, *Ortodoxie și Catolicitate*, traducere de Călin Popescu, Editura Sophia, București, 2003, p. 98.

¹⁰⁷ Teodor M. Popescu, Cucerirea Constantinopolului de către latini ca mijloc de unire a Bisericilor (sec. XI-XIV), în „*Studii Teologice*”, (București), anul I, 1930, nr.1, p. 92.

¹⁰⁸ Ion Bria, *Dicționar de Teologie Ortodoxă*, Editura Institutului Biblic și de Misiune al Bisericii Ortodoxe Române, București, 1981, p. 329.

¹⁰⁹ Ioan Roman, Situația Bisericii Ortodoxe bizantine în timpul “Imperiului de la Niceea” (1204 – 1261), în „*Altarul Banatului*”, Serie nouă, anul V (XLIV), octombrie – decembrie, nr. 10-12, 1994, p. 61.

¹¹⁰ Dana Hrib, *Politica de colonizare bisericească a papei Inocențiu III și Crucuada a patra*, în “*Revista Teologică*”, Sibiu, serie nouă, anul XI (83), nr. 1, ianuarie-martie, 2001, p. 36.